

C HESION

*citizenship education
on social inclusion*

HANDBOEK VOOR DOCENTEN

Achtergrondinformatie en voorbeelden van burgerschapsinterventies op scholen

Co-funded by the Erasmus+
Programme of the European Union

COLOFON

Cohesion: Handboek voor docenten

Dit handboek ondersteunt het lesmateriaal van Cohesion voor basisscholen en middelbare scholen over sociale integratie, inclusief achtergrondinformatie en voorbeelden van burgerschapsinterventies op scholen.

AUTEURS

Marcin Sklad

Mona Irrmischer

Eri Park

Inge Versteegt

Jantine Wignand

REDACTIE

Magda Rooze

Sander van Rooijen

ONTWIKKELD DOOR

Deze publicatie is opgesteld in het kader van 'EU Cohesion', een project dat onderwijsmethoden biedt die verdraagzaamheid, integratie en actief burgerschap benadrukken. De projectactiviteiten worden aangestuurd door Arq Psychotrauma Expert Group (NL), met University College Roosevelt (NL), Quilliam Foundation (VK), Grundtvigs Højskole (DK), Elegast (BE), Sons and Daughters of the World (DK) en London Borough of Newham (VK) als projectpartners.

EU Cohesion, 2020

www.cohesion.eu

Dit project is medegefinancierd door het Erasmus+ programma van de Europese Commissie. Deze publicatie geeft de mening weer van de auteurs; de Europese Commissie kan niet aansprakelijk worden gesteld voor het gebruik van de informatie die erin is vervat.

Co-funded by the Erasmus+
Programme of the European Union

INHOUDSOPGAVE

INLEIDING	5
POST-ITS EN MARKERINGEN	5
GROEI EN RELEVANTIE VAN RADICALISERING	6
ARGUMENTEN VOOR EEN UNIVERSELE INTERVENTIE	7
SCHOOL ALS DE PLEK VOOR PRIMAIRE PREVENTIE	7
Scholen die democratische waarden en democratisch gedrag aanmoedigen	8
Positieve relaties tussen groepen stimuleren in samenlevingen met een grote culturele verscheidenheid	8
Onderwijs als middel om radicalisering te voorkomen door de keuzevrijheid ('agency') en politieke zelfredzaamheid te vergroten	8
Scholen kunnen cognitieve competenties versterken om leerlingen weerbaarder te maken tegen radicalisering	8
Scholen kunnen bijdragen aan een gezonde identiteitsontwikkeling	9
CONCLUSIE	9
IDENTITEIT	10
WAT IS IDENTITEITSONTWIKKELING EN WAAROM IS DIT BELANGRIJK?	10
HET VERBAND BEGRIJPEN TUSSEN WORSTELLEN MET IDENTITEIT EN RADICALISERING	12
INTERVENTIES: IDENTITEITSONTWIKKELING IN HET ONDERWIJS VERBETEREN	12
Interventie #1: Identiteitsverkenning stimuleren	14
Interventie #2: Positieve identiteit	14
Interventie #3: Conflicten (ervaren en werkelijke) tussen groepen verminderen	15
Interventie #4: Impliciete of expliciete discriminatie verminderen	16
Interventie #5: De ontwikkeling van positieve biculturele identiteiten ondersteunen	17
Interventie #6: Versterken van meerdere nationaliteit overstijgende identiteiten	18
CONCLUSIE	18
MEER LEZEN?	19
PERSPECTIEFVAARDIGHEDEN EN CONFLICT OPLOSSING	20

WAT IS PERSPECTIEF EN WAAROM IS DIT BELANGRIJK?	20
Mechanismen voor sociale categorisatie	21
Bevestigend vooroordeel (of tunnelvisie)	21
Het effect van emoties op cognitie	21
Groepsbetrokkenheid	21
DE RELATIE VAN PERSPECTIEFWISSELING MET RADICALISERING	22
INTERVENTIES: EMPATHIE, PERSPECTIEF EN CONFLICTOPLOSSING BEVORDEREN	22
Interventie #1: Perspectief en empathie verankeren in het reguliere schoolprogramma	23
Interventie #2: Perspectiefwisseling oefenen	23
Interventie #3: Perspectiefwisseling tussen groepen	23
Interventie #4: verdraagzaamheid als minimale vereist	24
CONCLUSIE	24
MEER LEZEN?	24
POLITIEKE ZELFREDZAAMHEID	25
WAT IS (POLITIEKE) ZELFREDZAAMHEID?	25
POLITIEKE ZELFREDZAAMHEID EN RADICALISERING	26
POLITIEKE ZELFREDZAAMHEID STIMULEREN OP SCHOOL	26
BURGERSCHAPSVORMING	27
VREDESEDUCATIE	27
Constructieve controverse	28
Conflictoplossing	28
<i>Peer mediation</i>	28
CONCLUSIE	29
MEER LEZEN?	29
VEERKRACHTIGER DOOR MINDFULNESS	30
HOE WERKT MINDFULNESS EN WAT ZIJN DE ONDERLIGGENDE MECHANISMEN?	30
Bewustzijn, aandacht en veranderingen in de hersenfuncties	30
Mededogen	31
WELKE KWETSBAARHEDEN VERGROTEN HET RISICO OP RADICALISERING?	31

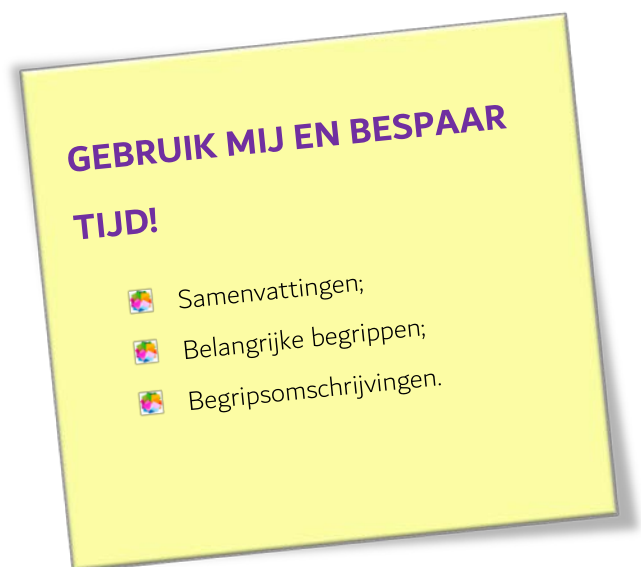
Negatieve gemoedstoestand en emotionele kwetsbaarheid.....	31
Gebrekkige zelfregulering en risicogedrag.....	31
Eigenwaarde en identiteitscrisis.....	32
Morele ont koppeling en gebrek aan empathie	32
INTERVENTIES: MINDFULNESS OP SCHOOL.....	32
Effect op negatieve gemoedstoestand en emotionele kwetsbaarheid	32
Effect op zelfregulering en risicogedrag.....	33
Effect op eigenwaarde en identiteit.....	33
Effect op morele ont koppeling en gebrek aan empathie	33
CONCLUSIE.....	34
MEER LEZEN?	34

INLEIDING

Als docent speel je een essentiële rol in het leven van veel jonge mensen. Kinderen en adolescenten die zich ontwikkelen op emotioneel, intellectueel en sociaal gebied. Dit handboek ondersteunt jou in deze rol. Door inzicht te verwerven in het proces van radicalisering en de achterliggende redenen ervan, kun je de ontwikkeling van je leerlingen positief beïnvloeden. Als onderdeel van het Europese Cohesion-project biedt het handboek aanvullende informatie bij het lesmateriaal voor basisscholen (IMIND) en middelbare scholen (UCARE). Beide lesmaterialen zijn te vinden op de website van het project: www.cohesion.eu. De hoofdstukken bedoeld voor docenten gaan in op dezelfde onderwerpen en thema's als het lesmateriaal en verschaffen achtergrondinformatie en meer inzicht in de onderwerpen, (potentiële) vraagstukken of problemen en mogelijke reacties op zulke situaties.

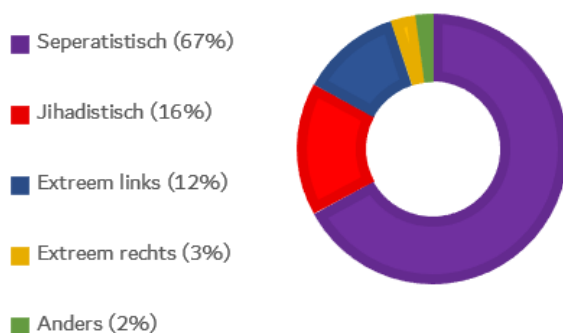
POST-ITS EN MARKERINGEN

Het handboek voor docenten is ontwikkeld om docenten te ondersteunen, niet om hen te belasten. Heb je geen tijd om een heel hoofdstuk te lezen? Scan dan gewoon de tekst van de gele post-it-briefjes en bekijk die delen die voor jou het meest relevant zijn. Je vindt deze post-its in het hele handboek, met een samenvatting van het voorgaande gedeelte of uitleg over de belangrijkste concepten. Daarnaast zijn belangrijke definities of elementen **vet gemarkeerd** in de hoofdtekst. De oefeningen en activiteiten van UCARE die overeenkomen met thema's die in het handboek aan bod komen, worden in een gekleurd kader weergegeven.

GROEI EN RELEVANTIE VAN RADICALISERING

Hoewel Europese landen aantoonbaar minder worden getroffen door gewelddadig extremisme en terrorisme dan andere delen van de wereld, is ook in Europa de dreiging (steeds meer) aanwezig. Europa heeft in het verleden al veel aanvallen van extremistische groeperingen meegemaakt. Sinds de aanslagen van 9/11 neemt de dreiging van islamitisch geïnspireerd terrorisme een bijzondere plaats in. Hoewel het merendeel van de in Europa gepleegde terreurdaden nog ingegeven is door etno-nationalistische en separatistische ideologieën (zie figuur 1), zijn bijna alle incidenten met slachtoffers (doden en gewonden) het gevolg van jihadistische terroristische aanslagen. Vanwege hun gewelddadige karakter en het lukraak doden krijgen de aanvallen van Islamistische extremisten de meeste media-aandacht. Toch neemt ook het politiek geïnspireerd **gewelddadig extremisme** toe. Terwijl links-extremisme in Europa de op twee na meest voorkomende inspiratiebron voor terroristische aanslagen blijft, neemt ook het rechts-extremistisch geweld toe.

Figuur 1: (Pogingen tot) terroristische aanslagen in 2017 (Europol 2018)

Sinds 2015 legt de Raad van Europa een zwaarder accent op preventie en roept op tot concrete maatregelen in de publieke sector, en dan nadrukkelijk op scholen. Het gaat om de volgende concrete maatregelen: de introductie van een **Competentiekader voor democratische cultuur** met 'sleutelcompetenties voor democratische cultuur voor de leerplannen van scholen die de waarden, houdingen, vaardigheden, kennis en het kritisch denkvermogen beschrijven die leerlingen op de verschillende niveaus van het formele onderwijs moeten hebben om democratische, actieve en verantwoordelijke burgers te zijn'; richtlijnen voor de bescherming en bevordering van de mensenrechten in samenlevingen met een grote culturele verscheidenheid om inclusieve samenlevingen op te bouwen; en onderwijs over religieuze en niet-religieuze wereldbeelden als antwoord op het misbruiken van religie, naast het creëren van democratische scholen als een veilige omgeving voor iedereen.

De Raad van Europa wijst op de rol van het onderwijs aan de 'zachte' kant van preventie en verwacht dat onderwijs zich bezighoudt met primaire preventie door het versterken van universele competenties. Dat maakt jongeren veerkrachtig en wapent hen tegen mogelijke risicofactoren en blootstelling aan rekruteringspogingen voordat zij betrokken raken bij het proces van radicalisering.

ARGUMENTEN VOOR EEN UNIVERSELE INTERVENTIE

Personen die zich inlaten met ideologisch geïnspireerd geweld hebben heel uiteenlopende achtergronden, en dat geldt ook voor de weg die zij volgen en de ideeën waaraan ze worden blootgesteld en waardoor ze worden beïnvloed. Mensen interpreteren gebeurtenissen op veel verschillende manieren, en kunnen veel energie en creativiteit steken in een interpretatie die in hun psychologische behoeften voorziet. Radicalisering willen voorkomen door maar één oorzaak of veelvoorkomend proces te onderzoeken en aan te pakken getuigt dan ook van een zeer beperkte aanpak. Gezien de veelheid aan wegen naar radicalisering en het ontbreken van één model met de voorspellende kracht om potentiële slachtoffers te identificeren, moeten we wel een universele aanpak van primaire preventie gebruiken: veerkracht opbouwen tegen een breed scala aan factoren die radicalisering mogelijk maken. Deze aanpak is bekend uit de volksgezondheid.

SCHOOL ALS DE PLEK VOOR PRIMAIRE PREVENTIE

Scholen worden steeds meer gezien als geschikte plek om radicalisering te voorkomen: 'Preventie [...] vereist een extra focus, namelijk op de socialisatie- en onderwijsomgeving' (Pels & De Ruyter, 2012). Onderwijsinstellingen onderkennen de rol van het onderwijs bij de preventie van radicalisering. Toch zijn docenten niet altijd bereid om zich in te zetten voor de primaire

preventie van radicalisering: 'Docenten hebben geen onderwijsmogelijkheden meer om het gedrag en de ideeën van jongeren te beïnvloeden' (Sieckelinck, Kaulingfreks & De Winter, 2015). Zij hebben daarom behoefte aan leermiddelen, bijvoorbeeld les- en instructiemateriaal, leerplannen en richtlijnen. De effectiviteit van die materialen moet **empirisch onderbouwd** zijn. Docenten kunnen radicalisering op veel manieren proberen te voorkomen. Met als belangrijkste: (i) het bevorderen van cognitieve competenties zoals kritisch denken; (ii) het aanmoedigen van democratische waarden, doeltreffendheid en democratisch gedrag; (iii) het stimuleren van positieve groepsrelaties in samenlevingen met een grote culturele verscheidenheid; (iv) het terugdringen van vijandige stereotiepe percepties van leden van andere sociale groepen; (v) het stimuleren van een gezonde ontwikkeling van het zelfbeeld en de identiteit van leerlingen. Deze mogelijkheden worden hieronder nader uitgewerkt.

Wat kunnen docenten doen om hun leerlingen weerbaar te maken tegen radicalisering?

- Cognitieve competenties leren zoals kritisch denken.
- Democratische waarden, doeltreffendheid en democratisch gedrag aanmoedigen.
- Positieve relaties tussen groepen stimuleren.
- Vijandige stereotiepe percepties van leden van andere sociale groepen verminderen.

- 🌍 Een gezonde ontwikkeling van het zelfbeeld en de identiteit van hun leerlingen stimuleren.

Scholen die democratische waarden en democratisch gedrag aanmoedigen

Onderwijsdeskundigen wijzen erop dat scholen, vooral in een vroeg stadium van het radicaliseringsproces, een waardevolle bijdrage kunnen leveren aan het veiliger maken van de samenleving; zij kunnen namelijk in schoolverband aandacht besteden aan kwesties waar jongeren mee zitten. Docenten zijn bij uitstek degenen die radicalisering kunnen voorkomen, omdat zij de mogelijkheid hebben om een **moreel rolmodel** voor leerlingen te worden. Als rolmodel kunnen zij bepaalde waarden uitdragen door te laten zien hoezeer zij aan deze waarden hechten. Dat kan bijvoorbeeld door een **democratische stijl van lesgeven**.

Positieve relaties tussen groepen stimuleren in samenlevingen met een grote culturele verscheidenheid

Multi-etnische scholen moeten een integrerende houding bevorderen, waaronder coöperatief leren, en een gevoel creëren van 'de school als gemeenschap'. Hoewel etnisch diverse scholen een uitstekende kans bieden om vooroordelen en vijandigheid tussen groepen te verminderen, kunnen ze, als er geen rekening wordt gehouden met die diversiteit, ook een bedreiging vormen. De effecten van **negatief contact** zijn

sterker dan die van **positief contact**. Om positief contact binnen de groep te bevorderen en negatief contact tegen te gaan moet je daarom in etnisch diverse scholen veel aandacht besteden aan het onderhouden van contacten tussen groepen.

Onderwijs als middel om radicalisering te voorkomen door de keuzevrijheid ('agency') en politieke zelfredzaamheid te vergroten

We moeten jongeren uitrusten met een inzicht in het organiseren van campagnes en het vermogen hun wereld op een geweldloze en democratische manier te beïnvloeden. Leerlingen die in schoolverband verantwoordelijkheid en beslissingsmacht krijgen, ontwikkelen ook **een gevoel van keuzevrijheid en zelfredzaamheid**. Het gevoel dat zij de macht hebben om de bestaande situatie te veranderen.

Scholen kunnen cognitieve competenties versterken om leerlingen weerbaarder te maken tegen radicalisering

Onderwijs is het best denkbare tegengif tegen radicalisering en specifieke vormen van burgerschapsonderwijs kunnen de veerkracht van jongeren vergroten. Het verdient aanbeveling om vier kwesties aan te pakken:

- 🌍 Bevestigend vooroordeel (*confirmation bias*) bestrijden
- 🌍 Perspectiefvaardigheden verbeteren
- 🌍 Actieve ruimdenkendheid bevorderen

De besluitvorming vertragen

Doel is niet dat de leerlingen al deze standpunten als gelijkwaardig beschouwen, maar dat ze inzien dat er alternatieve invalshoeken zijn.

Scholen kunnen bijdragen aan een gezonde identiteitsontwikkeling

De adolescentie is de periode in ons leven waarin vragen over identiteit en verbondenheid het meest urgent zijn. Een laag gevoel van eigenwaarde en een gevoel van vernedering houden verband met agressief gedrag. Helaas ervaren jongeren, met name die uit een minderheids-groep, vaak vernedering. Scholen hebben als instelling de taak bij te dragen aan de ontwikkeling van jongeren en verkeren daarom in een ideale positie om hen op een veilige manier te helpen ontdekken wie ze zijn, een positieve identiteit te ontwikkelen en zich niet vernederd te voelen om wie ze zijn.

CONCLUSIE

Aangenomen kan worden dat het voorkómen van radicalisering via primaire preventie en het opbouwen van veerkracht tegen radicalisering bij het brede publiek veel minder controversieel zijn dan inspanningen die gericht zijn op personen die als risicofactor zijn aangemerkt. Scholen kunnen hier bij uitstek een centrale rol in vervullen; niet alleen omdat jonge mensen in deze cruciale leeftijd veel tijd doorbrengen op school, maar ook omdat veel van de activiteiten al onder het mandaat en de missie van scholen vallen. Denk aan idealen als: het creëren van een veilige omgeving waar alle jongeren zich ten volle kunnen ontwikkelen zonder te hoeven vrezen voor discriminatie of vernedering, en te ontdekken wie ze zijn; het voorbereiden van de volgende generaties op een actieve en positieve bijdrage aan de democratische samenleving; het stimuleren van cognitieve vaardigheden zoals kritisch denken.

IDENTITEIT

In dit hoofdstuk wordt onderzocht waarom identiteit in het onderwijs belangrijk is en hoe docenten identiteit inzetten om hun leerlingen weerbaarder te maken tegen radicalisering. Na een korte beschouwing van identiteit en de ontwikkeling ervan in de adolescentie wordt ingegaan op de relatie tussen adolescenten die worstelen met identiteitsvraagstukken en de ontvankelijkheid voor (aansluiting bij) extremistische groepen of radicale ideologieën. Bovenal wordt gekeken hoe onderwijsinstellingen en docenten jongeren tegen dit proces kunnen beschermen door een positieve identiteitsontwikkeling te ondersteunen. In dit hoofdstuk worden deze drie onderwerpen stapsgewijs behandeld. Na lezing kun je:

- 🌈 het concept identiteit begrijpen en uitleggen;
- 🌈 identiteitsontwikkeling verbinden met (potentiële) radicalisering;
- 🌈 een positieve identiteitsontwikkeling stimuleren op jouw school.

WAT IS IDENTITEITSONTWIKKELING EN WAAROM IS DIT BELANGRIJK?

Identiteit wordt vaak teruggebracht tot de simpele vraag: *wie ben ik?* Inderdaad is dat de basale benadering van het concept, maar er komt veel meer bij kijken. Identiteit is een belangrijk aspect van de persoonlijke ontwikkeling van leerlingen en is van invloed op hun geestelijke gezondheid, onderwijsprestaties en burgerschapsvaardigheden. Identiteit heeft zowel betrekking op definitie als op zelfdefinitie. We definiëren onszelf via de eigenschappen die worden geassocieerd met wie we zijn, hoe we eruitzien, tot welke groepen

we behoren en op welke manieren we ons tegen 'anderen' verzetten.

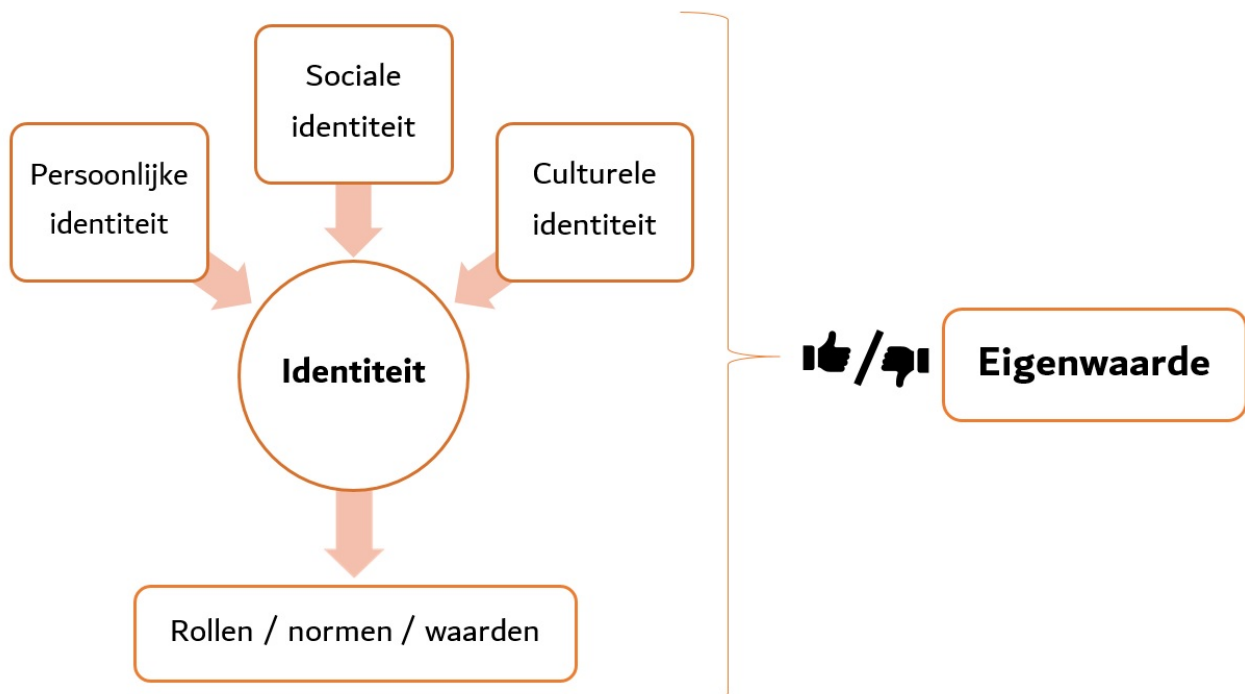
IDENTITEIT:

- 🌈 beschrijft jou als individu;
- 🌈 stelt je in staat om met anderen om te gaan;
- 🌈 kan (en zal) in de loop van de tijd veranderen door persoonlijke ontwikkeling en sociale invloeden.

Identiteit is ook nauw verbonden met het concept van **eigenwaarde**, dat wordt gedefinieerd als een individueel en persoonlijk zingevend gevoel van waarde. Met andere woorden: hoezeer waardeer jij je eigen identiteit? Identiteit beschrijft jou als individu, stelt je in staat met anderen om te gaan en kan in de loop van de tijd veranderen door persoonlijke ontwikkeling en sociale invloeden.

Deze verschillende aspecten – de persoonlijke, sociale en culturele identiteit – zijn met elkaar verbonden. **Persoonlijke identiteit** kan worden gezien als het besef van jezelf als individu als het gaat om karakter, vaardigheden en uiterlijk. **Sociale identiteit** staat voor het identificeren met

de verschillende sociale groepen waartoe je behoort, zoals mensen met hetzelfde beroep of aanhangers van dezelfde sportclub. Volgens de sociale identiteitstheorie zijn we geneigd aan de eigen groep positieve eigenschappen toe te kennen, in tegenstelling tot groepen waartoe we niet behoren. **Culturele identiteit** is nauw verbonden met het begrip sociale identiteit, maar richt zich op culturele waarden en normen die verband houden met de eigen groepscultuur. Culturele identiteit wordt vaak bepaald door demografische kenmerken zoals nationaliteit, etniciteit, ras of religie. De waarden, overtuigingen, gewoonten en sociale normen waar mensen binnen hun etnische groep, natie of religie aan vasthouden, vormen hun culturele identiteit.

Figuur 2: Identiteit en eigenwaarde

HET VERBAND BEGRIJPEN TUSSEN WORSTELN MET IDENTITEIT EN RA- DICALISERING

Tijdens de adolescentie wordt de ontwikkeling van een gevoel van 'wie ben ik' buitengewoon belangrijk. Biologische veranderingen en veranderingen in de sociale omgeving vormen nieuwe uitdagingen, maar bieden ook nieuwe kansen en stimuleren de behoefte aan zelfonderzoek. Dit gaat vaak gepaard met **rolverwarring**. Aan welke ideeën, gedragsregels en eisen van sociale groepen moet je je houden? Bijvoorbeeld: wat moet je doen als je een sigaret krijgt aangeboden? 'Ben ik een brave dochter/zoon en wijs ik die af? Of doe ik cool en neem ik mijn eerste trekje?' Door deze opties van persoonlijke betrokkenheid en de sociale gevolgen hiervan te verkennen, ontwikkel je je identiteit. In de adolescentie levensfase moet je als individu uitzoeken wie je bent, welk gedrag gepast en constructief is en welke sociale rollen jou in staat stellen om sociale banden te ontwikkelen en persoonlijke groei door te maken. Sommige adolescenten doorlopen de stadia van identiteitsontwikkeling in hoog tempo en pakken de bijbehorende conflicten goed aan; andere merken dat ze in een stadium blijven steken en hebben geen idee wie ze zijn of wat ze moeten doen.

Voor jongeren die het gevoel hebben vast te zitten in rolverwarring kan een radicale beweging een oplossing zijn: zij biedt een antwoord op identiteitsvragen door behalve sociale contacten ook – naar vermeend – passende gedragsregels en strenge richtlijnen te geven.

Een laag gevoel van eigenwaarde en een onzekere persoonlijke identiteit versterken de behoefte om obsessieve contacten te ontwikkelen met groepen. Negatieve gevoelens over jezelf liggen vaak ten grondslag aan het ontwikkelen van radicale gedachten. Veel geradicaliseerde jongeren die door persoonlijke tegenslag en mislukking een gebrek aan betekenis en succes in het leven voelen, ruilen dit in voor een gevoel van heldhaftigheid en doelgerichtheid wanneer ze overgaan tot radicale actie om het lot van hun groep te veranderen. Extremisme creëert een narratief dat stereotypen, een beleving van oppositie en conflicten tussen *ingroup* en *outgroup* voedt. En dat versterkt weer het gevoel van loyaliteit jegens de groep, kameraadschap en vriendschap. In cultureel opzicht maken bepaalde groepskenmerken de weg vrij voor vormen van extremisme zoals fundamentalisme, absolutisme, collectivisme, familisme, 'wij-zij denken' - tweedelingen en minachting voor de *outgroup*.

INTERVENTIES: IDENTITEITSONTWIK- KELING IN HET ONDERWIJS VERBETE- REN

Met deze kennis over identiteit en de rol ervan in het radicaliseringsproces kunnen we ons richten op onderwijsinterventies die leerlingen weerbaarder maken hiertegen. Scholen zijn een natuurlijke plek voor contacten met de *peer group* (leeftijdsgenoten) en oefenen grote invloed uit op de identiteit van adolescenten. De school kan die contacten vormgeven door mogelijkheden voor samenwerking of concurrentie te creëren. Een docent kan leerlingen inspireren om nieuwe

aspecten van wie zij zijn te ontwikkelen en kan een positief rolmodel zijn.

De school kan via haar beleid en lesprogramma de mate van intercultureel contact beïnvloeden, bijvoorbeeld door activiteiten als contact tussen scholen, excursies en reizen naar het buitenland. Scholen kunnen zich richten op persoonlijke identiteitsontwikkeling door uitzicht te bieden op verandering en verbetering. Onderwijsinstellingen kunnen hun leerlingen over de angst heen helpen om vanuit persoonlijke kenmerken tekort te schieten, zodat zij een positieve identiteit ontwikkelen.

Scholen en docenten hebben het vermogen jongeren te helpen verschillende identiteiten te onderzoeken, een complexe, sterke en positieve identiteit op te bouwen en overkoepelende identiteiten in te zetten om conflicten en discriminatie tussen groepen te verminderen. Zij streven ernaar een veilige omgeving te creëren waarin alle leerlingen, ongeacht hun maatschappelijke of culturele achtergrond, een positieve identiteit kunnen opbouwen – door duidelijke ethische gedragsregels vast te stellen en deze strikt na te leven. Een veelgehoord begrip in dit verband is *agency*, oftewel de keuzevrijheid die jongeren hebben als het gaat om hun identiteit. Zij beslissen zelf welke aspecten ze centraal willen stellen; de rol van docenten is hen te helpen die te verwezenlijken en de beste keuze te maken. Er zijn tal van mogelijkheden voor docenten die de identiteitsontwikkeling van hun leerlingen willen faciliteren. Variërend van expliciete activiteiten waarin leerlingen hun sterke punten onderzoeken of aspecten van hun identiteit

verkennen, tot verhalende identiteitsinterventies bedoeld om de eigenwaarde en het psychologische welzijn van leerlingen te vergroten door op zichzelf en hun ontwikkeling en groei te reflecteren, tot ‘herindelingsinterventies’ bedoeld om leerlingen zichzelf te laten zien als leden van een gemeenschap – bijvoorbeeld de schoolgemeenschap – die etnische en culturele scheidslijnen overstijgt, of interventies die de grenzen van ‘wij’ verleggen door het perspectief te leggen op ‘een buitenstaander zijn’.

Effectieve educatieve interventies zijn op alle drie identiteitsniveaus – persoonlijk, sociaal en cultureel – te vinden. De volgende zes interventies richten zich steeds op een van die niveaus. Uitgelegd wordt waarom een bepaalde interventie wordt gewaardeerd en er worden suggesties gegeven voor activiteiten in de klas of juist wat te vermijden. Oefeningen van UCARE die uitdrukkelijk betrekking hebben op het besproken thema of onderwerp behandelen, worden in de desbetreffende paragraaf vermeld.

Interventieactiviteiten:

- Sterke punten verkennen;
- Diverse aspecten van identiteit verkennen;
- Narratieve identiteit;
- Herindeling;
- De grenzen van ‘wij’ verleggen door het perspectief te leggen op ‘een buitenstaander zijn’.

Interventie #1: Identiteitsverkenning stimuleren

Voor docenten die leerlingen willen helpen als persoon te groeien is de dynamische en veranderlijke identiteit een belangrijk concept. Blijf oog houden voor de keuzevrijheid van leerlingen bij het vormgeven van hun eigen identiteit ondanks structurele maatschappelijke factoren zoals de opvoeding binnen het gezin of culturele normen die de identiteit van jongeren beïnvloeden. Keuzevrijheid ('agency') verwijst naar het vermogen om geïnformeerde keuzes te maken en daarmee de uitkomst van persoonlijke omstandigheden te veranderen.

Activiteiten in het kader van identiteitsvorming passen niet alleen in de lessen maatschappijleer of levensbeschouwing. Elk vak biedt de docent mogelijkheden om leerlingen actief te betrekken bij de inhoud van het lesprogramma zodat zij een beter begrip van zichzelf krijgen en geïnformeerde identiteitskeuzes kunnen maken. Een aardrijkskundedocent kan bijvoorbeeld vragen stellen over plaatsen in de wereld die persoonlijk relevant zijn voor een leerling. Een wiskundedocent kan het belang van wiskunde in het persoonlijke leven van leerlingen benadrukken. Bijvoorbeeld dat sociale media afhankelijk zijn van algoritmen die advertenties personaliseren door te 'leren' wie de gebruiker is. Talendocenten kunnen leerlingen kennis laten maken met boeken over menselijke ervaringen waarover ze kunnen nadenken. In al deze voorbeelden wordt de identiteit van leerlingen op het gebied van persoonlijke mening, ervaring, kennis van zichzelf in

relatie tot anderen en sociale vaardigheden geactiveerd en ontwikkeld.

UCARE biedt hiervoor de oefening 'Ik ben...' aan. Doel van deze oefening is de deelnemers te laten beseffen dat 1) hun identiteit uit meerdere rollen bestaat, en 2) dat verschillende rollen hand in hand kunnen gaan met de verschillende verantwoordelijkheden en regels en verwachtingen die daarmee verbonden zijn.

UCARE-oefeningen:

 Workshop 1, A1a: *Ik ben...*

Interventie #1 (persoonlijk niveau)

Jongeren helpen diffusie van hun identiteit te boven te komen door de ontwikkeling te stimuleren van een zinvolle narratieve identiteit of persoonlijke biografie. Dit zorgt ervoor dat jongeren minder lang het gevoel hebben vast te zitten in hun rolverwarring.

UCARE: 'Ik ben...' (p. 24)

Interventie #2: Positieve identiteit

Naast het stimuleren van identiteitsverkenning kunnen docenten een cruciale rol spelen bij het ondersteunen van leerlingen zodat zij een positieve identiteit ontwikkelen. De eenvoudigste manier om deze benadering uit te voeren is door middel van klassikale activiteiten waarbij kinderen/jongeren zowel hun eigen sterke punten

als die van hun leeftijdsgenoten benoemen. Voorbeelden van dit soort activiteiten zijn onder andere te vinden bij de BOUNCE-veerkrachthulpmiddelen van Salto Youth (zie *Meer lezen?*, p. 19).

Er zijn vele aspecten waarmee positieve identiteit en zelfbeeld kunnen worden versterken, dit is niet beperkt tot de schoolomgeving. Ook op het gebied van kunst en sport bijvoorbeeld kan het gebruiken van je geest of je lichaam makkelijk worden gezien als een vorm van zelfexpressie en dit kan ook buiten school worden beoefend. Academische vakken kunnen een vergelijkbare capaciteit hebben. Leerlingen identificeren zichzelf op basis van hun affiniteit en hun opleidingskeuze tussen natuur-, sociale en geesteswetenschappen – ‘Ben ik een alfa- of een bèta?’. Door expliciet te leren over vaardigheden en talenten in relatie tot identiteit, zoals academische of artistieke vaardigheden of sport, wordt een leerling op natuurlijke wijze gewezen op de vele aspecten waaruit hij of zij kan bestaan.

Het verwerven van een positieve identiteit door middel van academische, sportieve, artistieke of zelfs professionele rollen kent ook uitdagingen. Deze domeinen zijn immers vaak het strijdperk van concurrentie en sociale vergelijking. Domeinen waar excelleren wordt geassocieerd met roem, en waar succes en erkenning slechts voor een enkeling zijn weggelegd en voor de meesten onhaalbaar zijn. Daarom is het belangrijk om te laten zien dat samenwerking en persoonlijke groei net zulke gelijkwaardige doelen zijn als ‘winnen’ of de beste zijn.

Bij identiteitsopdrachten moet de psychologische veiligheid van de deelnemers worden gewaarborgd. Bovendien moeten de verwachtingen en doelen van de opdracht duidelijk zijn en moet er ruimte zijn voor oefenen of voor voorbeelden, zodat alle leerlingen de taken begrijpen en kunnen afronden.

IMIND-oefeningen:

 Hoofdstuk 2, O1: *Je bent een superheld!*

Interventie #2 (persoonlijk niveau)

Een veilig gevoel van identiteit, eigenwaarde en zingeving stimuleren bij alle leerlingen. Dit vermindert mogelijke subjectieve achterstelling en onvrede, de goedkeuring van geweld ter verdediging van een ideologie en uiteindelijk de aantrekkingskracht van extremistische organisaties die zingeving verschaffen.

Interventie #3: Conflicten (ervaren en werkelijke) tussen groepen verminderen

Door leden van afzonderlijke groepen aan te moedigen zichzelf te beschouwen als behorend tot één gemeenschappelijke sociale entiteit, kun je stereotypen en vooroordelen tussen groepen verminderen. Je kunt bijvoorbeeld de perceptie van een gemeenschappelijke groepsidentiteit simuleren door leerlingen per groep taken toe te

wijzen en door ze geen concurrenten maar teamleden te noemen. Als je leerlingen oproept elkaar te helpen en op elkaar te vertrouwen, tonen ze meer waardering voor anderen, zelfs als die tot een andere groep behoren.

Het openbaar onderwijs heeft de taak ervoor te zorgen dat alle leerlingen hun klasgenoten zien als leden van dezelfde groep: de menselijke soort. Op die manier kunnen we het onderscheid in groepen zoals sociale klasse en ras achter ons laten en sociale spanningen terugdringen.

Succesvolle interculturele onderwijsinterventies verminderen stereotypen en (waargenomen) conflicten tussen groepen. Het onderzoeken van aspecten die belangrijk worden geacht voor de eigen culturele identiteit en dat vergelijken met hoe anderen deze aspecten waarnemen en interpreteren, verbetert niet alleen de interculturele sociale vaardigheden, maar leidt ook tot een hogere score op 'samenwerking'. Een vergelijkbaar soort interventie is de invoering van een lesprogramma voor interreligieus onderwijs. Het effect van interreligieus leren op positieve houdingen is, vanwege het directe contact tussen groepen, nog sterker in klassen waarin kinderen met verschillende geloofsovertuigingen zitten.

IMIND-oefeningen:

 Hoofdstuk 2, O2: *Klas identiteit*

Interventie #3 (sociaal niveau)

Waargenomen en werkelijke groepsconflicten onder personeel en leerlingen op scholen verminderen, een cultuur van samenwerking creëren in plaats van afstand en concurrentie tussen groepen. Dit kan door stereotypen te verminderen via intercultureel onderwijs en lokale gemeenschappelijke identiteiten te faciliteren.

Interventie #4: Impliciete of expliciete discriminatie verminderen

Het behoeft geen betoog dat scholen die – structurele of incidentele – discriminerende praktijken niet aanpakken, een voedingsbodem zijn voor conflicten en extremisme. Vooringenomen docenten en leeftijdsgenoten die racistische opmerkingen maken, andere leerlingen opzettelijk benadelen of pesten vanwege hun etnische of religieuze overtuiging, kunnen alle positieve interventies die de school onderneemt tenietdoen. Scholen moeten expliciete regels hebben om gelijke kansen te verzekeren. Ze moeten ernaar streven alle leerlingen eerlijk en gelijk te behandelen, vriendjespolitiek te vermijden en vrij te zijn van discriminatie en racisme.

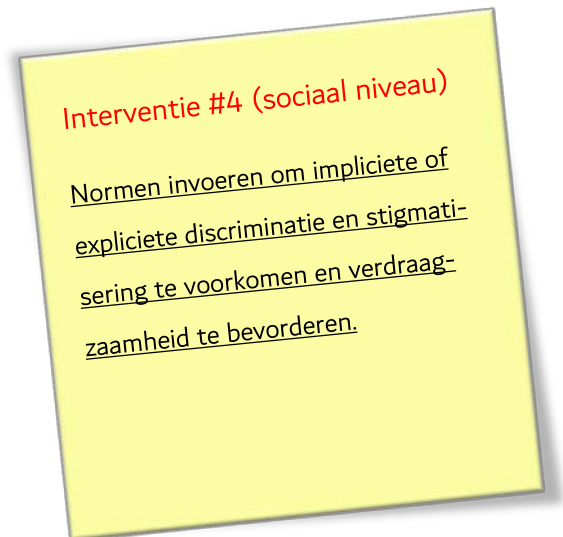
Er zijn diverse positieve benaderingen om gevallen van discriminatie op school of in de klas aan te pakken. Als een leerling omstreden gedrag vertoont, bijvoorbeeld door een racistische of

denigrerende term te gebruiken, moet de leraar de leerling niet een uitbrander geven, maar hem of haar de kans geven 'om een open en volwassen dialoog over ras te voeren', inclusief de geschiedenis van rassendenken en racisme en leren om het perspectief van 'de ander' in te nemen. Het is van cruciaal belang dat de docenten wederzijds vertrouwen opbouwen en bereid zijn ook zichzelf kwetsbaar op te stellen en voorbeelden te delen uit hun eigen leven waarbij ze te maken hadden met racisme, discriminatie of haat. Op die manier inspireert de docent leerlingen tot zelfreflectie over hun eigen gedrag in de toekomst.

Een andere manier om met de overtredingen om te gaan is door de schoolgemeenschap erbij te betrekken. *Peer mentoring* (met leeftijdsgenoten maar onder begeleiding van volwassenen) of een commissie bestaande uit leerlingen, docenten en ander personeel om de schoolnormen te bewaken, zijn vormen van conflictoplossing door discussie. Dit laat uiteraard nog ruimte voor mogelijke consequenties voor leerlingen die te ver gaan.

Discriminatie op school uitbannen lijkt een kwestie van eenvoudige regels invoeren, maar is in werkelijkheid veel moeilijker te bereiken. De stereotypen die worden geassocieerd met groepsidentiteiten zoals etniciteit en gender, zijn diep geworteld in onze cognitie als ze eenmaal zijn aangeleerd. Dat geldt voor zowel leerlingen als docenten. Stereotypen beïnvloeden niet alleen het gedrag van een docent ten opzichte van leerlingen, maar ook de manier waarop leerlingen

presteren. Kort gezegd: van leerlingen die tot een 'zwakke' groep behoren, wordt ondanks hun individuele potentieel verwacht dat ze slechter presteren – wat ze dan inderdaad ook doen.

Interventie #5: De ontwikkeling van positieve biculturele identiteiten ondersteunen

In een multiculturele omgeving, en dat zijn de meeste scholen, verloopt de ontwikkeling van een biculturele identiteit niet zonder uitdagingen of risico's. Rolmodellen of mentoren met een vergelijkbare etnische achtergrond kunnen leerlingen positief beïnvloeden, hen helpen zelfredzaamheid te bereiken, in beide culturen sociaal competent te worden en een positieve identiteit op basis van 'biculturele vaardigheid' te verwerven.

Naast mentoren en rolmodellen laten ook tweezijdige onderdompelingsprogramma's positieve resultaten zien. Bij deze vorm van tweetalig onderwijs worden leerlingen uit twee taalgroepen

gekoppeld en helpen ze elkaar in de andere taal. Zo'n onderdompelingsprogramma betekent winst op het vlak van mondelinge en schriftelijke taalvaardigheid én leidt tot betere interculturele attitudes.

Interventie #5 (cultureel niveau)

De ontwikkeling van biculturele identiteiten mogelijk maken voor leerlingen met een migrantenachtergrond, waarbij integratie wordt nagestreefd.

vrouwelijke scholieren: die zijn beter als ze 'studenten' worden genoemd in plaats van 'vrouwen'.

Interventie #6 (cultureel niveau)

Versterking van meerdere identiteiten die nationaliteit, cultuur en religie overstijgen.
Preventie van beperkte, eendimensionale identiteitskenmerken voor gewelddadig extremisme.

Interventie #6: Versterken van meerdere nationaliteit overstijgende identiteiten

Tot slot brengt het leren over en verkennen van meerdere identiteiten en rollen nuances aan in onze stereotypen van anderen en legt het de beperkte gerichtheid op één identiteit bloot die typerend is voor radicale bewegingen. Meerdere identiteiten verkennen en benadrukken kan helpen om de zelfopgelegde beperkingen van het tot een bepaalde sociale groep behoren te overwinnen. Zwarte scholieren kunnen bijvoorbeeld beter presteren op academisch gebied als ze niet op hun ras worden gewezen. Een vergelijkbaar effect geldt voor de wiskundeprestaties van

CONCLUSIE

Ongeacht hun situatie ontwikkelen alle jongeren een identiteit tijdens hun schoolcarrière. Tijdens dat proces zullen sommigen meer moeilijkheden ondervinden dan anderen. Aangezien de adolescentie en middelbareschooltijd elkaar grotendeels overlappen, is school dé plaats waar leerlingen kunnen ontdekken wie en wat ze zijn of willen zijn. Leerlingen die met hun (vermeende) identiteit worstelen blijken extra ontvankelijk te zijn voor personen en groepen die deze jongeren voor hun zaak willen rekruteren. De strenge ideologie en sociale regels binnen deze groepen bieden dan een uitweg uit hun identiteitsverwarring. Daarom hebben scholen en docenten een cruciale rol bij het stimuleren van een positieve

identiteitsontwikkeling bij hun leerlingen. Slagen ze daarin, dan zullen ze ondervinden dat hun leerlingen zich tot sterke en zelfverzekerde personen kunnen ontwikkelen die klaar staan om hun plek te vinden in de samenleving waar zij deel van uitmaken.

In dit hoofdstuk komen zes interventies aan bod waarmee scholen die veilige omgeving kunnen creëren. De interventies hebben betrekking op alle identiteitsniveaus – persoonlijk, sociaal en cultureel – en bieden docenten voorbeelden, voorstellen en informatie over hun rol in de identiteitsontwikkeling van leerlingen.

MEER LEZEN?

Op zoek naar meer onderwijsmateriaal over identiteit? Onderstaande lijst biedt docenten nog meer informatie en praktische oefeningen om hun repertoire uit te breiden:

- BOUNCE
(<https://www.bounce-resilience-tools.eu/>)
- Salto Youth
(<https://www.salto-youth.net/tools/toolbox/>)

PERSPECTIEFVAARDIGHEDEN EN CONFLICT

OPLOSSING

Perspectiefwisseling verwijst naar het vermogen om de wereld te zien vanuit het standpunt van anderen. Bijvoorbeeld door oog te hebben voor verschillen in voorkeur, zoals: 'Zelf ga ik graag naar festivals, maar ik weet dat Reza haar vrije tijd liever doorbrengt met lezen'. Of door emoties te begrijpen, zoals zien dat iemand geïrriteerd raakt. Perspectiefwisseling betekent ook dat je je het standpunt van andere mensen kunt voorstellen en rekening houdt met hun omstandigheden en positie. Door het perspectief van anderen te begrijpen en te gebruiken, kan de binding tussen groepen worden bevorderd en kan vooringenomenheid worden tegengegaan.

WAT IS PERSPECTIEF EN WAAROM IS DIT BELANGRIJK?

Perspectief aannemen is een basiskenmerk van menselijk gedrag. Het vermogen om een perspectief aan te nemen, ontwikkelt zich gedurende het hele leven. Kinderen hebben een aangeboren drang om mensen te imiteren en ze begrijpen dat andere mensen op hen lijken. Vanaf een jaar of drie kunnen kinderen begrijpen dat het gedrag van anderen verband houdt met hun gevoelens. Vanaf vijf jaar ontwikkelt zich een begrip van 'misleiding' en het vermogen om te liegen en anderen te misleiden. Ieder mens bedenkt voortdurend theorieën over wat andere mensen denken, begeren en van plan zijn. Deze constructie wordt *theory of mind* genoemd. *Theory of mind* biedt verklaringen waarmee je het gedrag van anderen op basis van hun geestelijke

toestand kunt voorspellen, je erop kunt voorbereiden en het kunt beïnvloeden door je eigen handelen. Het is een vaardigheid die je ontwikkelt aan de hand van ervaringen zoals sociale interacties of het aannemen van verschillende visuele perspectieven.

De meeste fouten bij het beoordelen van anderen zijn het gevolg van vooringenomenheden, misverstanden of misplaatste generalisaties. Voorbeelden zijn sociale categorisatiemechanismen, *confirmation bias* (bevestigend vooroordeel of tunnelvisie), het effect van emoties op cognitie (of kenvermogen) en groepsbetrokkenheid.

Mechanismen voor sociale categorisatie

Mechanismen voor sociale categorisatie bevorderen een negatieve stereotiepe perceptie van leden van de *outgroup*. Dit betekent dat je soms een negatief oordeel hebt over een *outgroup* zonder zelfs maar te weten waarom. Wanneer je moeite doet om hun bedoelingen en perspectieven te onderzoeken, merk je mogelijk dat je eigen perceptie van deze groep ten gunste verandert. Zo'n perspectiefwisseling zorgt voor meer wederzijds begrip en speelt een belangrijke rol bij conflictoplossing. Door meer kennis en begrip van leden van de *outgroup* kunnen de negatieve gevoelens en oordelen uiteindelijk verdwijnen.

Bevestigend vooroordeel (of tunnelvisie)

Perspectief kan ook worden beïnvloed door een bevestigend vooroordeel of tunnelvisie (*confirmation bias*). Dit houdt in dat mensen nieuwe informatie verwerken op basis van hun eerdere vooringenomenheden en de geloofwaardigheid ervan dienovereenkomstig beoordelen. Aangezien een bevestigend vooroordeel leidt tot het selectief zoeken naar informatie, kan men de wereld minder complex voordoen dan zij in werkelijkheid is. Een neveneffect is dat dit het lastiger maakt om andere mensen met verschillende opvattingen en vooringenomenheden te begrijpen.

Het effect van emoties op cognitie

Een andere factor die ons vermogen om anderen te begrijpen beperkt, is het effect dat emoties

hebben op de cognitie (het verwerken van waarnemingen). Mensen die woede, stress of angst ervaren, vallen terug op een snelle informatieverwerking en hun percepties komen eerder overeen met de dominante emotie. Bij emotionele nood wordt het moeilijk om nauwkeurig rekening te houden met het perspectief van anderen.

Groepsbetrokkenheid

Tot slot wordt het perspectief beïnvloed door groepsbetrokkenheid, die met name belangrijk is bij peergroups van adolescenten. Vriendjespolitiek bij de ingroup leidt tot positieve bias bij de eigen groepsleden en negatieve bias bij de outgroup. Dat maakt het moeilijker om leden van de outgroup te zien als medemensen die vergelijkbare gebreken en verlangens hebben.

Mogelijke fouten bij het beoordelen van anderen:

- 🌈 Mechanismen voor sociale categorisatie;
- 🌈 Bevestigend vooroordeel (of tunnelvisie);
- 🌈 Het effect van emoties op cognitie;

Groepsbetrokkenheid.

DE RELATIE VAN PERSPECTIEFWISSELING MET RADICALISERING

Radicale narratieven doen extreme aanspraken op de waarheid die maar één perspectief toelaten. In de samenleving en in het onderwijs echter worden adolescenten gewoonlijk met vele tegenstrijdige opvattingen en meningen geconfronteerd, en die zijn meestal niet erg extreem. Wanneer wordt een radicaal perspectief dan wel geloofwaardig en versluiert het de perspectieven van alle andere interpretaties?

Alle **radicale narratieven** proberen de geloofwaardigheid van alternatieve opvattingen te ondermijnen. Extremistische propaganda gaat ervan uit dat juist al het andere propaganda is en stelt dat elke informatiebron buiten de extremistische groep worden moet gewantrouwd, met name wetenschap, de media en informatie afkomstig van niet-groepsleden. Die poging om de geloofwaardigheid van andere bronnen aan te vallen is een voorbeeld van bevestigend vooroordeel. Elk bericht, elk stukje informatie wordt dan zo geïnterpreteerd dat het in de samenzwering past.

Vooringenomenheden en een negatieve houding ten opzichte van de *outgroup* spelen een belangrijke rol bij (religieuze) radicalisering. Uit een groot aantal studies blijkt dat perspectiefwisseling dit kan verminderen. Daarom is het bij de preventie van radicalisering belangrijk om deze competenties aan te spreken. Als jongeren bovendien leren sociale situaties vanuit verschillende gezichtspunten te bekijken, kunnen zij een complexer, genuanceerder en dus **gematigder**

mening vormen dan die uitgedragen door radicale groeperingen. En het kan hen ertoe verleiden de motieven te bevragen van degenen die beweren vroom te zijn en pretenderen de waarheid in pacht te hebben. In het volgende gedeelte worden voorbeelden gegeven van hoe docenten jongeren kunnen helpen veerkracht tegen extremisme op te bouwen door deze perspectiefvaardigheden te verbeteren.

Radicale narratieven:

- Adolescenten denken vaak in categorieën, waarbij leden van de *outgroup* 'minderwaardig en slecht' zijn;
- Perspectiefwisseling en empathie zijn nauwelijks aanwezig;
- Wie het bestaan van verschillende invalshoeken in diskrediet brengt en afwijst en verschillen ziet als conflicten, is sneller overtuigd van de noodzaak van geweld.

INTERVENTIES: EMPATHIE, PERSPECTIEF EN CONFLICTOPLOSSING BEVORDEREN

Hoewel bij veel mensen – en met name adolescenten – het vermogen om verschillende perspectieven aan te nemen beperkt is, is het mogelijk deze competentie via oefeningen te ontwikkelen. In dit gedeelte wordt ingegaan op de manieren waarop onderwijs perspectiefwisseling kan verbeteren en leerlingen kan leren op effectieve wijze om te gaan met conflicten. De meeste

perspectiefinterventies zijn grotendeels ontleend aan de praktijk, maar er wordt ook gekeken naar een groter bewustzijn van sociale processen en het ontwikkelen van een andere denkwijze over jezelf of anderen.

Interventie #1: Perspectief en empathie verankeren in het reguliere schoolprogramma

Meest voor de hand liggend is om empathie en perspectiefvaardigheden te kweken in de lessen maatschappijleer, maar het kan ook in de creatieve vakken (tekenen, handvaardigheid, podiumkunsten). Met name toneel kan positief bijdragen aan de ontwikkeling van empathie bij leerlingen. Bij talenonderwijs is het schrijven van een dagboek of van persoonlijke brieven een waardevol hulpmiddel om empathie – zowel voor jezelf als voor anderen – te bevorderen.

UCARE-oefeningen:

 Workshop 4, A1: *De stoel*

Interventie #2: Perspectiefwisseling oefenen

Een goed begin om perspectiefvaardigheden te oefenen is een heel tastbare waarnemingsoefening waarbij leerlingen ervaren dat de interpretatie van een afbeelding letterlijk afhankelijk is van je standpunt, en zij moeten proberen te voorspellen hoe anderen, die er vanuit een ander perspectief naar kijken, het anders zouden interpreteren. Daarna kun je verder gaan met activiteiten met een abstractere betekenis van perspectiefwisseling en het gebruik van perspectiefvaardigheden in sociale situaties. Via praktijklessen kun je leerlingen laten ervaren hoe een

gebrek aan inzicht in de doelen van anderen tot conflicten kan leiden. Met behulp van inzichten uit de positieve psychologie kun je via modellen perspectiefwisseling aanmoedigen bij de deelnemende leerlingen. Bijvoorbeeld door de aandacht te verleggen van het straffen van afwijkend gedrag naar het belonen van positief gedrag. Wanneer je leerlingen behandelt als welwillende personen die weleens fouten maken, zullen zij dat gezichtspunt waarschijnlijk overnemen. Dat betekent dat ze een positiever zelfbeeld ontwikkelen én een positievere houding ten aanzien van anderen.

UCARE-oefeningen:

 Workshop 4, A3: *Abstracte sociale rollen en conflictoplossing*

 Workshop 4, A2: *De letter (briefoefening)*

IMIND-oefeningen:

 Hoofdstuk 3, O1: *Kleurrijke pirami-*

Interventie #3: Perspectiefwisseling tussen groepen

Perspectiefwisseling tussen groepen, de naam zegt het al, richt zich niet op individuen maar op groepen. Door leerlingen zich in een ander te laten verplaatsen (bijvoorbeeld een vrouw met hiv/aids, een dakloze, een veroordeelde misdadiger of een gehandicapte), vergroot je hun empathie voor deze groep en hun bewustzijn van sociale ongelijkheid.

UCARE-oefeningen:

 Workshop 4, A2: *De letter (briefoefening)*

IMIND-oefeningen:

 Hoofdstuk 3, A2: *Perspectief in conflict*

Interventie #4: verdraagzaamheid als minimale vereist

Zoals bij alle onderwijsinterventies gericht op de persoonlijke ontwikkeling van leerlingen is het belangrijk om de oefening aan te passen aan de specifieke groep leerlingen en hun kenmerken. *One size fits all* gaat hier zeker niet op.

Als het aanleren van perspectiefwisseling niet mogelijk is vanwege cognitieve of sociale beperkingen, moet er ten minste verdraagzaamheid worden gestimuleerd. Voor een 15-jarige met autisme kan het inderdaad lastig zijn om zich voor te stellen als iemand met andere religieuze overtuigingen of culturele gewoonten. Veel makkelijker is het om je voor te stellen hoe het is om gepest of oneerlijk behandeld te worden of te maken hebben met vooringenomenheid en minachting. Het is bij perspectief vaak al voldoende om te bedenken hoe jijzelf behandeld zou willen worden. Een ingetogen en meelevende kijk op anderen kan in dat geval worden gezien als educatief doel.

CONCLUSIE

Gebrekkige perspectiefwisseling, zowel cognitief qua *theory of mind* als emotioneel qua empathie, speelt een belangrijke rol bij extremisme en radicalisering. Dat maakt iemand kwetsbaar voor eenzijdige radicale narratieven en maakt het mogelijk anderen te ontmenselijken en geweld te rechtvaardigen. Gelukkig kun je perspectiefwisseling en empathie vergroten met interventies en op die manier radicalisering tegengaan of voorkomen. Door vooringenomenheden en negatieve houdingen ten opzichte van leden van een *outgroup* te verminderen en conflictoplossende vaardigheden te verbeteren, kunnen adolescenten weerbaarheid opbouwen tegen extremisme en radicalisering. Perspectiefinterventies in het onderwijs vergroten het begrip van de leerlingen voor de mensen om hen heen.

MEER LEZEN?

Op zoek naar meer onderwijsmateriaal over perspectiefwisseling? Onderstaande lijst biedt docenten nog meer informatie en praktische oefeningen om hun repertoire uit te breiden:

- PATHS (<https://pathsprogram.com/curriculum>)
- Positive Behavior Support (<https://wij-leren.nl/school-wide-positive-behavior-support.php>)

POLITIEKE ZELFREDZAAMHEID

Bij burgerschapsonderwijs moet de prioriteit liggen op de ontwikkeling van praktische democratische vaardigheden. Bijvoorbeeld: je mening uiten, met anderen onderhandelen, conflictoplossing, kritisch denken, voor jezelf (en anderen) kunnen opkomen, bereid zijn naar de mening van anderen te luisteren en blijk geven van respect en verdraagzaamheid. Zulke vaardigheden versterken je politieke zelfredzaamheid.

WAT IS (POLITIEKE) ZELFREDZAAMHEID?

Zelfredzaamheid is de mate waarin je gelooft dat je bepaalde doelen in het leven kunt bereiken. Dit heeft effect op je gemoedstoestand, je gevoel van eigenwaarde en je motivatie en kan je prestaties beïnvloeden. Een lage zelfredzaamheid kan stress, hulpeloosheid en pessimisme over je eigen situatie teweegbrengen. Een hoge zelfredzaamheid daarentegen heeft positieve gevolgen, zoals meer motivatie en doorzettingsvermogen. De mate van zelfredzaamheid beïnvloedt dus hoe je je voelt, denkt en gedraagt.

Daarnaast is zelfredzaamheid nauw verbonden met het vervullen van twee psychologische behoeften: de **behoefte aan prestatie** en de **behoefte aan zelfverwerkelijking**. Mensen die worden gedreven door behoefte aan prestatie, vinden meer voldoening in het bereiken van een doel of het voltooien van een taak dan in de materiële of financiële beloning, de lof of erkenning die daarmee verbonden is. Behoefte aan

zelfverwerkelijking is het verlangen om alles te worden wat in je vermogen ligt.

Eén subtype is met name relevant: **politieke zelfredzaamheid**. Dat is het geloof in je eigen vermogen om gewenste politieke resultaten te bereiken. Je gevoel van politieke zelfredzaamheid beïnvloedt niet alleen hoe politiek actief je bent, maar ook of je het democratisch stelsel steunt. Door politieke zelfredzaamheid te stimuleren

Politieke zelfredzaamheid:

- Eigen perceptie van het vermogen om dingen (politiek) te veranderen;
- Geloof in eigen kunnen;
- Beoordeling van het politieke systeem.

reik je jongeren de middelen aan om hun idealistische doelen te bereiken.

POLITIEKE ZELFREDZAAMHEID EN RADICALISERING

Terrorisme mag dan voor velen immoreel zijn, soms is het juist een resultaat van moraliteit en idealisme. Politieke en religieuze radicalisering worden vaak ingegeven door vermeende achterstelling en onrechtvaardigheid. Onder bepaalde omstandigheden kunnen mensen zelfs geweld plegen in naam van de democratie.

Wie onrechtvaardigheid ervaart is vaak bereid om te strijden. Meestal figuurlijk, maar wie geen vertrouwen meer heeft in een effectieve aanpak van onrechtvaardigheid door het democratische politieke stelsel, kan uiteindelijk ook letterlijk strijden voor zijn idealen. Percepties van onrechtvaardigheid – zoals onrecht of discriminatie – en de bereidheid iets aan die **onvrede** te doen, kunnen iemand weg van de democratie voeren in de richting van extremistische narratieven. Wie een lage politieke zelfredzaamheid heeft kan gemakkelijk tot geweld overgaan. Radicalisering vindt plaats als een extremistisch narratief ‘voorziet in een vraag’ van ontevreden en wanhopige burgers die op zoek zijn naar sociale verandering.

Minderheden en andere sociale groepen die objectief tegenspoed en discriminatie ervaren, kunnen meer onvrede hebben dan bevoorrechte bevolkingsgroepen en zijn daarom vatbaarder voor

radicalisering. Als je eerder gediscrimineerd bent, kan dit je interpretaties en verwachtingen van toekomstige gebeurtenissen veranderen. Hierdoor ontwikkel je eerder een radicale kijk.

Die vatbaarheid voor radicalisering kan nog verder worden aangewakkerd door een cognitief proces dat bekendstaat als *self-serving bias*. *Self-serving bias* zorgt ervoor dat je negatieve ervaringen toeschrijft aan externe, situationele factoren en ‘de ander’ de schuld daarvan geeft.

POLITIEKE ZELFREDZAAMHEID STIMULEREN OP SCHOOL

Politieke zelfredzaamheid wordt deels bepaald door omstandigheden zoals de politieke participatie van je ouders. Maar je kunt het ook verbeteren door onderwijs (zoals burgerschapsvorming). Politieke zelfredzaamheid kan het beste onderwezen worden tijdens de adolescentie, aangezien politieke opvattingen in deze levensfase worden ontwikkeld die eenmaal volwassen grotendeels stabiel blijven. Scholen kunnen zo de ontwikkeling van politieke zelfredzaamheid bij hun leerlingen positief beïnvloeden door de mogelijkheid te bieden om te oefenen en te leren hoe je beleid kunt beïnvloeden.

In deze paragraaf worden interventies besproken die de politieke zelfredzaamheid kunnen versterken. Succesvolle interventies zijn onder meer deelnemen aan het politieke discours en vaardigheden voor politieke actie aanleren. Andere methoden om de goedkeuring van geweld te

verminderen en alternatieven te bieden voor het bereiken van maatschappelijke veranderingen zijn het analyseren van relevante rolmodellen, met name voor zover vergelijkbaar met de doelgroep, en praktische oefeningen over politieke zelfredzaamheid. **Burgerschapsvorming** en **vredeeducatie** bieden een pedagogisch kader voor zulke interventies.

BURGERSCHAPSVORMING

In bijna alle Europese landen omvat het nationale leerplan van middelbare scholen een vorm van burgerschapsonderwijs en vaardigheden die verband houden met democratisch en sociaal verantwoord handelen, kritisch denken en interpersoonlijke interactie. Om leerlingen actieve democratische vaardigheden als kritisch denken en conflictoplossing bij te brengen, moet modern burgerschapsonderwijs hen betrekken bij de didactische en lesmethoden die hen in staat stellen burgerschapscompetenties te oefenen en op een zinvolle manier mee te doen. Daarvoor moet burgerschapsvorming aan zes belangrijke kenmerken voldoen :

- **Actief:** leren door mee te doen, betrokken te zijn en samen te werken;
- **Interactief:** andere perspectieven leren begrijpen door middel van discussie;
- **Relevant:** leerlingen hebben het gevoel dat wat zij leren verband houdt met hun dagelijks leven en met de samenleving;
- **Kritisch:** zelfstandig leren denken;

 Samenwerkend: leren samenwerken met leeftijdsgenoten en anderen;

 Participatief: leerlingen nemen deel aan de inrichting en uitvoering van hun eigen onderwijs.

Actief en democratisch burgerschap kan op alle niveaus van het schoolsysteem worden beoefend. Bijvoorbeeld door leerlingen bij het bestuur van de school te betrekken via democratische schoolpraktijken, een klassenraad of leerlingenvertegenwoordiging. Dat geeft leerlingen een gevoel van eigenaarschap en stelt hen in staat democratische vaardigheden op een zinvolle manier te oefenen.

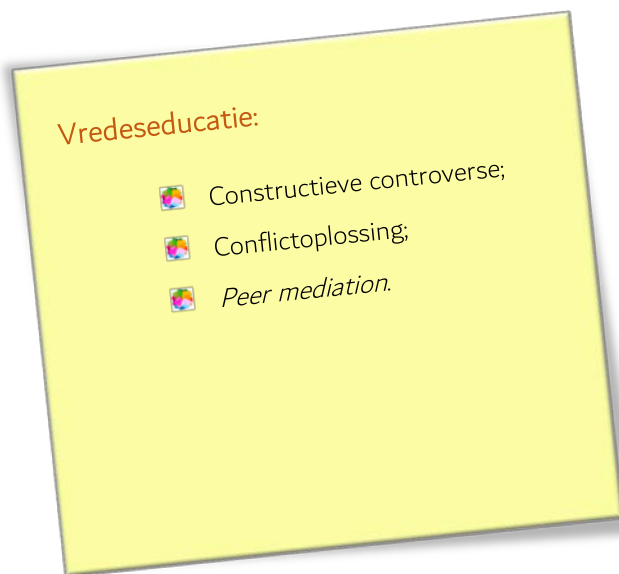
UCARE-oefeningen:

- Workshop 6, A1: *Klachtensessie*.
- Workshop 6, A2: *Maatschappelijke verandering*
- Workshop 6, A4: *Belanghebbenden met beslissingsbevoegdheid*
- Workshop 7, A2: *Actieplan*

VREDESEDUCATIE

Zoals de naam doet vermoeden, leert vredeeducatie over vrede. De methode onderzoekt wat vrede is, waarom het al dan niet bestaat en hoe het bereikt kan worden. Adolescenten leren deel te nemen aan niet-gewelddadige vredesinitiatieven en zo extremisme en radicalisering, die tot geweld kunnen leiden, te voorkomen. De wortels van verschillende soorten geweld worden besproken en niet-gewelddadige alternatieven

onderwezen. Programma's in het kader van vredeseducatie helpen leerlingen het verhaal van anderen te accepteren en te begrijpen. Daardoor kunnen ze constructief onderhandelen en krijgen ze een minder zelfgerichte kijk op conflicten. De drie belangrijkste elementen zijn het beoefenen van constructieve controverse, conflictoplossing en het gebruik van *peer mediation* (leerlingbemiddeling).

Constructieve controverse

Bij constructieve controverse leren leerlingen conflicten aan te pakken via een proces in vijf stappen. Een groepje leerlingen verdedigt één standpunt in een controverse (stap 1) en presenteert dit vervolgens aan ander groepje (stap 2). Er volgt een discussie over de controverse, waarbij de leerlingen eerst hun eigen standpunt bepleiten (stap 3) en daarna het tegenovergestelde standpunt verdedigen en presenteren (stap 4). Ten slotte komen alle deelnemers tot een synthese en een nieuw perspectief op de

controverse door gebruik te maken van de beste bewijzen uit de eerdere fasen (stap 5).

UCARE-oefeningen:

 Workshop 5, A2: *Van de andere kant bekeken*

Conflictoplossing

Deze onderwijsvorm kan bijdragen aan de ontwikkeling van leerlingen door de dynamiek van conflicten te onderzoeken en communicatieve vaardigheden aan te reiken om sociale relaties in positieve zin te onderhouden. Dat gebeurt via lesgeven, maar ook via modellen voor de praktijken en vaardigheden die nodig zijn voor vreedzame communicatie en conflictoplossing. Conflictoplossing kan aan alle leerlingen op school worden onderwezen, expliciet in de les dan wel impliciet als onderdeel van andere lessen of vakken. Onderwijs in conflictoplossing verbetert het schoolklimaat én de houding van leerlingen ten opzichte van conflicten.

Peer mediation

Een andere manier om conflictoplossing in te zetten in de gewone schoolactiviteiten, is door leerlingen op te laten treden als bemiddelaar. Bij vredeseducatie speelt *peer mediation* in veel gevallen een grote rol. Het blijkt niet alleen geweld te verminderen, maar ook sociale vaardigheden en eigenwaarde te vergroten. Omdat leerlingen zich beter kunnen inleven in hun

leeftijdsgenoten dan in volwassenen, reageren ze over het algemeen goed op *peer mediation*.

CONCLUSIE

Onvoldoende politieke zelfredzaamheid is een veel betreden pad naar de goedkeuring van extremisme, radicalisering en soms terrorisme, dat loopt via gevoelens van relatieve achterstelling of onrechtvaardigheid en een ervaren gebrek aan legitieme middelen om hiermee om te gaan. Op het terrein van burgereducatie en vredeseducatie zijn veel interventies ontwikkeld om dit proces te stoppen.

Bij modern burgerschapsonderwijs hebben leerlingen een actieve rol in het op democratische wijze uitoefenen van invloed en krijgen ze een gevoel van politieke zelfredzaamheid. Bij vredeseducatie oefenen leerlingen verschillende competenties – constructieve controverse, conflictoplossing, *peer mediation* – en leren ze welke

conflictoplossende middelen acceptabel zijn in een democratisch systeem.

MEER LEZEN?

Op zoek naar meer onderwijsmateriaal over politieke zelfredzaamheid en empowerment? Onderstaande lijst biedt docenten nog meer informatie en praktische oefeningen om hun repertoire uit te breiden:

- Salto Youth (<https://www.salto-youth.net/tools/toolbox/>)
- European Wergeland Centre (<https://theewc.org/resources/>)
- Young citizens (<https://www.youngcitizens.org/Pages/Category/free-teaching-resources>)

VEERKRACHTIGER DOOR MINDFULNESS

Mindfulnessstraining blijkt een effectieve manier om de kwetsbaarheden die in de vorige hoofdstukken aan bod kwamen, aan te pakken. Het is dan ook een veelbelovende methode om de veerkracht van jongeren ten aanzien van radicalisering te vergroten. De belangrijkste elementen van mindfulness zijn je bewust zijn en accepteren van wat je op ieder moment ervaart zonder te oordelen. Een vaardigheid die in veel verschillende contexten kan worden geleerd, toegepast en geïntegreerd.

HOE WERKT MINDFULNESS EN WAT ZIJN DE ONDERLIGGENDE MECHANISMEN?

Mindfulness verschaft kinderen en adolescenten het vermogen om controle te verkrijgen. Het draagt daarmee bij aan elke vorm van onderwijs, maar met name aan de ontwikkeling van interpersoonlijk gedrag en sociale vaardigheden. Om dat doel te bereiken richt mindfulness zich op:

- Bewustzijn en aandacht
- Mededogen, compassie

De volgende paragrafen gaan nader in op deze elementen en hoe ze bijdragen aan de ontwikkeling van leerlingen.

Bewustzijn, aandacht en veranderingen in de hersenfuncties

Aandacht, gerichtheid op ervaring en zelfregulering zijn onlosmakelijk verbonden aan mindfulness. Aandacht is op zichzelf een belangrijk aspect van het cognitief functioneren. Leerlingen

leren (h)erkennen wat er op dit moment daadwerkelijk gaande is en leren hoe je hierbij kunt blijven. Tijdens meditatie zijn hersengebieden die verband houden met zelfbewustzijn en aandacht actiever. Bovendien raken de hersengebieden voor 'controle' en 'beloning' sterker met elkaar verbonden, ze gaan beter samenwerken. In de adolescentie verdringt, als gevolg van de vertraagde hersenrijping, het sterk geactiveerde sociaal-emotionele beloningsnetwerk het cognitieve controlenetwerk, wat jongeren bijzonder vatbaar maakt voor risicogedrag; juist daarom draagt het trainen van de hersengebieden voor cognitieve controle bij aan de hersenrijping en daarmee ook aan het leren van zelfbeheersing.

De veranderingen in de hersenen die dit teweegbrengt verminderen het piekeren en negatieve gemoedstoestanden en zorgen ook voor een efficiëntere regulering van impulsen zoals het nemen van risico's en de focus op beloning.

Mededogen

De afgelopen jaren is er ook meer aandacht voor de effecten van het bevorderen van positieve gevoelens zoals mededogen of compassie. Hoewel dit vaak primair wordt geassocieerd met mededogen voor een ander, ligt bij mindfulness de focus met name op zelfcompassie (of 'zelfvriendelijkheid'). Zelfcompassie kun je omschrijven als: 'in situaties van pijn of mislukking vriendelijk en begripvol zijn voor jezelf in plaats van al te zelfkritisch'. In plaats van jezelf aan te vallen en terecht te wijzen omdat je niet 'goed genoeg' zou zijn, of te piekeren over bepaalde tekortkomingen, leer je om jezelf onvoorwaardelijk te accepteren en om jezelf te kunnen kalmeren en troosten. Dat heeft grote gevolgen voor het dagelijks functioneren en het welzijn en zorgt voor een sterk en gezond zelfgevoel. Daarnaast is zelfcompassie gunstig voor interpersoonlijke compassie: jongvolwassenen met een hoge mate van zelfcompassie blijken beter functionerende relaties te hebben en zijn empatischer, altruïstischer, vergevingsgezind en in staat om verschillende perspectieven aan te nemen. Door je bewuster te zijn van en medelevend te zijn met je eigen gebrekkige toestand, raak je verbonden met het gedeelde menselijk bestaan, met al zijn gebreken en eigenheden. De ander niet zien als apart, slecht of behorend tot een *outgroup* kan daarom een natuurlijke bescherming zijn tegen radicalisering.

WELKE KWETSBAARHEDEN VERGRO- TEN HET RISICO OP RADICALISERING?

Door veerkracht te bevorderen kan mindfulness-training als preventieve maatregel tegen radicalisering dienen. Met mindfulness-training heb je direct vat op individuele kwetsbaarheden die verband houden met radicalisering, en onderwijsinstellingen lenen zich er goed voor. Om de benodigde interventies te identificeren, moeten we eerst specificeren welke kwetsbaarheden het risico op radicalisering bij schoolgaande kinderen en adolescenten vergroten.

Negatieve gemoedstoestand en emotionele kwetsbaarheid

Psychologische kwetsbaarheden zoals angst, traumatische ervaringen en/of leed in de kindertijd en adolescentie en negatieve gemoedstoestanden zoals wanhoop en depressie komen vaak voor onder geradicaliseerde jongeren. Die negatieve gemoedstoestanden kunnen het beoordelingsvermogen vertroebelen en je verbinden aan een radicale ideologie kan als remedie daartegen worden gezien.

Gebrekkige zelfregulering en risicogedrag

Over het algemeen hebben adolescenten meer moeite met zelfregulering en daarom vertonen zij vaker risicogedrag zoals radicaal denken en handelen. Dit effect is nog sterker in de aanwezigheid van leeftijdsgenoten (*peer pressure*). De regulerende rol van cognitieve controle ('iets doordenken') wordt verdrongen door emotionele opwinding ('onderbuikgevoelens').

Eigenwaarde en identiteitscrisis

De adolescentie is de periode in ons leven waarin vragen over identiteit en verbondenheid het meest urgent zijn. Wanneer adolescenten een identiteitscrisis doormaken of op zoek gaan naar een gemeenschap, gezelschap/vrienden of naar existentiële betekenis, kunnen radicale ideeën in die behoeften voorzien.

Morele ont koppeling en gebrek aan empathie

Radicale actie tegen iemand uit een *outgroup* staat in scherp contrast met het tonen van empathie voor een ander en je bewust zijn van de emotionele of fysieke pijn die hem of haar wordt aangedaan. Je handelt hiermee ook in strijd met het algemeen sociaal gedrag en de waarden die je op school en in de samenleving leert. Jongeren die deelnemen aan radicale activiteiten distantiëren zich van die denkbeelden en waarden. Dit proces wordt ook wel morele ont koppeling genoemd.

Kwetsbaarheden voor radicalisering:

- Negatieve stemming en emoties;
- Gebrek aan zelfregulering;
- Laag gevoel van eigenwaarde en identiteitscrisis;
- Morele ont koppeling en gebrek aan empathie.

INTERVENTIES: MINDFULNESS OP SCHOOL

Mindfulnessmeditatie kan gemakkelijk worden ingevoerd op school door de docent een tekst te laten voorlezen die leerlingen helpt zich bewust te worden van hun lichamelijke sensaties en ademhaling. Vervolgens wordt na de oefening een groeps gesprek gehouden om de ervaring te bespreken. Er komt steeds meer onderzoek naar de werking van mindfulness bij kinderen en adolescenten en er zijn ook steeds meer aanwijzingen voor succesvolle interventies op scholen. Mindfulnessinterventies hebben een aantoonbaar positieve invloed op een veelheid aan sociale vaardigheden en percepties.

Effect op negatieve gemoedstoestand en emotionele kwetsbaarheid

De meeste adolescenten maken op zeker moment wel negatieve gebeurtenissen mee in hun leven. De bereidheid om al dan niet een radicale ideologie aan te nemen als copingstrategie wordt echter beïnvloed door de intensiteit en frequentie die zij daarbij ervaren en hoe ze ermee omgaan. Positieve emotionele copingstrategieën verminderen dan ook de 'behoefte' aan radicale copingmechanismen. Uit onderzoek is gebleken dat mindfulnessinterventies op scholen positieve effecten hebben op risicofactoren als depressie en angst.

Effect op zelfregulering en risicogedrag

Gebrekkige zelfregulering en meer neiging om risico's te nemen lijken het neveneffect van de ingrijpende veranderingen in de cognitieve ontwikkeling tijdens de adolescentie. Het trainen van het bewust ervaren van automatische impulsen – en vervolgens het stimuleren van de hersengebieden die verband houden met controle – kan daarom een hulpmiddel zijn voor betere impulscontrole en leiden tot een lagere deelname aan risicovolle activiteiten zoals wangedrag. Uit onderzoek van een groot aantal studies naar mindfulness op school is naar voren gekomen dat mindfulnessstraining inderdaad een positieve invloed heeft op de cognitieve vaardigheden, waaronder eigenschappen als aandacht, zelfregulering, creativiteit en probleemoplossend vermogen.

UCARE-oefeningen:

- Workshop 5, A1b: *het slaghout en de bal*

Effect op eigenwaarde en identiteit

Adolescenten kunnen voor een extreme ideologie kiezen om hun eigenwaarde te vergroten, hulp te zoeken om een identiteitscrisis te doorstaan of zingeving te vinden in het leven, in gezelschap of een gemeenschap. Verschillende studies tonen aan het gevoel van eigenwaarde en optimisme vergroot bij leerlingen die aan mindfulnessprogramma's op school deelnemen.

IMIND-oefeningen:

- Hoofdstuk 1, O1: *de bodyscan*
- Hoofdstuk 1, O2: *moment van dankbaarheid*

Effect op morele ontkoppeling en gebrek aan empathie

In het proces van morele ontkoppeling raken geradicaliseerde jongeren zo ver verwijderd van hun eigen oordelen en gevoelens en van gevoelens voor de ander dat hun ideeën hun empathie kunnen overvleugelen en een radicale daad kunnen rechtvaardigen. Om dit proces voor te zijn, wordt aandacht besteed aan het stimuleren van empathie of mededogen voor anderen. Onderzoek toont aan dat mindfulnessstraining bijdraagt aan het daadwerkelijk voorkomen van negatief gedrag op school, omdat leerlingen zich bewuster worden van hun agressieve gedrag.

UCARE-oefeningen:

- Workshop 5, A2: *van de andere kant bekeken*

Mindfulnessinterventies hebben een positieve invloed op:

- Gemoedstoestand en emotionele kwetsbaarheid;
- Zelfregulering en risico's nemen;
- Eigenwaarde en identiteit;
- Morele betrokkenheid en empathie.

CONCLUSIE

Mindfulness kan de weerbaarheid/veerkracht van leerlingen vergroten door de kwetsbaarheden die als potentiële risicofactoren voor radicalisering zijn geïdentificeerd te verminderen. Factoren die de veerkracht vergroten, zoals het vermogen om vaardigheden met betrekking tot zelfbeheersing, zelfregulering en uitvoerend functioneren bij jongeren te doen gelden, beschermen tegen radicalisering, en mindfulnesstraining kan een gemakkelijke manier zijn om deze vaardigheden op school te oefenen. Mindfulness kan eenvoudig worden toegepast in de reguliere schoolomgeving, zoals blijkt uit het

UCARE-lesmateriaal, en is toepasbaar voor leerlingen ongeacht hun maatschappelijke achtergrond of geloofsovertuiging.

MEER LEZEN?

Op zoek naar meer onderwijsmateriaal over mindfulness? Onderstaande lijst biedt docenten nog meer informatie en praktische oefeningen om hun repertoire uit te breiden:

- Stressvermindering via mindfulness (<https://positivepsychology.com/mindfulness-based-stress-reduction-mbsr/>)

COHESION

citizenship education
on social inclusion

cohesion.eu

HANDBOEK VOOR DOCENTEN

Burgerschapsonderwijs is zoveel meer dan leren over politiek. Het raakt de kern van hoe leerlingen zich ontwikkelen tot betrokken en volwaardige deelnemers aan de maatschappij waarin zij leven. Deze ontwikkeling is een proces waarbij adolescenten zich onzeker kunnen voelen over zichzelf en kwetsbaarder zijn voor (extreme) invloeden van anderen. Docenten spelen een essentiële rol als gids om hun leerlingen door dit proces te leiden zonder dat ze het slachtoffer worden van radicale of zelfs gewelddadige ideologieën. Dat is geen gemakkelijke taak en daarom biedt dit handboek informatie en voorbeelden van interventies op vier essentiële thema's: **Identiteit**, **Perspectiefvaardigheden en conflictoplossing**, **Politieke zelfredzaamheid en empowerment** en **Mindfulness**. Samen met het lesmateriaal van IMIND (basisscholen) en UCARE (middelbare scholen) biedt dit handboek docenten een compleet pakket. Hiermee kunnen zij op verantwoorde en bedachtzame manier de ontwikkeling van hun leerlingen optimaal ondersteunen.

Co-funded by the Erasmus+
Programme of the European Union

